

Protest i traditionens namn

Den katolska traditionalistiska rörelsen

YVONNE MARIA WERNER

Yvonne Maria Werner är professor i historia vid Lunds universitet.

yvonne_maria.werner@hist.lu.se

Inledning

Det finns en livaktig traditionalistisk rörelse inom katolska kyrkan. Bakgrunden är de reformer som genomfördes som ett resultat Andra Vatikankonciliet 1962–1965. Konciliet banade väg för en mer öppen form av katolicism, som av många konservativt sinnade katoliker uppfattades som ett avsteg från den katolska tron och traditionen. För att värna vad man uppfattar som den sanna katolicismen har dessa traditionalistiska grupper med Prästbrödraskapet S:t Pius X (SSPX) i spetsen byggt upp församlingar och missionscentra vid sidan av de etablerade katolska församlingarna. Sedan 1988, då rörelsens ledare, den emeriterade franske ärkebiskopen Marcel Lefebvre (1905–1991) utan påvligt tillstånd lätit viga fyra av sina präster till biskopar och därmed ådragit sig exkommunikation, är rörelsen splittrad i en inom- och en utomkyrklig gren.¹

I denna artikel kommer jag att belysa den traditionalistiska rörelsens uppkomst, utveckling och verksamhet och diskutera dess betydelse för dagens katolska kyrka. Om denna katolska rörelse har det skrivits och debatterats mycket. I Sverige kom de katolska traditionalisterna i fokus i januari 2009. Då sände Sveriges Television en intervju med en av S:t Piusbrödraskapets

1. En utförlig dokumentation ges i "Das Schisma der Traditionalisten: Dokumente, Anmerkungen, Ausblick", *Der Fels* 1988:7/8; Gabriel Adriányi, "Das Schisma Lefebvre", *Forum Katholische Theologie* 5 (1989), 255–270; "Wende zur Tradition: Sonderausgabe über die Priesterbruderschaft St. Petrus", *PUR-magazin* 1989:1.

biskopar, Richard Williamson, där denna relativiserade förintelsen genom att hävda att ”endast” några hundratusen skulle ha blivit dödade. Intervjun spreds snabbt över världen och blev en skandal för Vatikanen, särskilt som Benedictus XVI samma vecka hävt bannlysningen av brödraskapets fyra biskopar. Att påven tog bestämt avstånd från Williamsons uttalande och kort därefter gjorde ett besök i Israel hjälpte föga. I svenska medier tolkades påvens agerande som ett stöd för förintelseförnekare och ärkereaktionär konservatism.²

Det speciella med dessa katolska traditionalistiska rörelser är att de håller fast vid den katolska livsform som var gängse fram till och med mitten av 1960-talet, då den katolska kyrkan genom Andra Vatikankonciliets reformer slog in på nya vägar. Här möter man inte bara den så kallade tridentinska liturgin och alla de andaktsformer som var vanliga före detta koncilium utan också en förkonciliär prästutbildning, trospraxis och teologisk diskurs.³ I modern teologisk forskning brukar denna form av katolicism karaktäriseras som fundamentalistisk, och begreppet ”förkonciliär” används inte sällan som en synonym till trångsynt dogmatism, inskränkthet och formalism.⁴ Men före Andra Vatikankonciliet var denna katolska livsform, vars främsta uttrycksform var den högtidliga, starkt ritualiserade liturgin, i stort sett allenarådande i den katolska kyrkan. Den var påbjuden norm och levande verklighet. När man läser skönlitteratur med katolska teman eller reseberättelser från katolska länder från perioden före 1962 är det denna katolicism man möter.⁵

Den ultramontana eran – antimodernism med moderna medel

Fram till Andra Vatikankonciliet i början av 1960-talet hade den katolska kyrkan och kulturen en tämligen enhetlig prägel. Detta var en frukt av den ultramontana (mot Rom orienterade) väckelse- och reformrörelse som under 1800-talets första hälft gjort sitt segertåg genom den katolska världen och som utgjorde basen för den katolska kyrkans utveckling i centralistisk och antimodernistisk riktning. Ultramontanismens av nythomismen präglade teologiska och filosofiska principer kom från seklets mitt att få karaktären av officiell kyrklig ideologi. Påven uppfattades inte bara som en väktare av den kristna tron och moralen utan också som en garant för kyrkans frihet

2. Se Astrid Söderbergh Widding, ”Uppdrag gransknings uppföljning av Williamsonaffären”, *Signum* 35:7 (2009), 3–4.

3. Franz Schmidberger, ”Theologie und Spiritualität des hl. Messoffers: Eine Katechese”, *Mitteilungsblatt der Priesterbruderschaft St. Pius X.*, april 2000, 14–37.

4. Wolfgang Beinert (red.), *”Katholischer” Fundamentalismus: Häretische Gruppen in der Kirche*, Regensburg 1991; Peter Henrici, ”Was heißt und wie erkennt man Fundamentalismus?”, *Internationale katholische Zeitschrift Communio* 30 (2001), 497–506.

5. Joseph Ratzinger, *La mia vita: Ricordi (1927–1977)*, Rom 1997, 110–113.

och katolikernas rättigheter gentemot den moderna statsmaktens absoluthetsanspråk. Denna uppslutning kring påvemakten ledde till att påvliga encyklikor och romerska direktiv kom att få stor genomslagskraft i den katolska världen.⁶

Katolicismen framträdde under denna tid inte bara som en religiös gemenskap utan också som en världsåskådning, och i en rad encyklikor tog påvarna avstånd från liberalismens politiska, ekonomiska, sociala och kulturella grundsatser och därmed också från strävan att utveckla ett modernt, sekulariserat statssystem. Mot detta ställdes de traditionella katolska principerna om de andliga värdenas primat och den statliga maktens bindning vid en evigt giltig, gudomlig naturrätt, för vilken kyrkan var garant. Idealet var den katolska staten, där stat och kyrka samverkade till gagn för det allmänna bästa och själarnas frälsning. För att försvara kyrkan mot statliga ingrepp och skapa gynnsamma förutsättningar för inre och yttre mission byggde den katolska hierarkin i samverkan med de allt starkare katolska lekmanarörelserna upp social infrastruktur med skolor, sjukhus och organisationer och föreningar av alla de slag. Samtidigt bildades katolska politiska partier och en slagkraftig tidningspress för att tillvarata katolska intressen. De strävanden som förekom att anpassa den katolska läran till det moderna samhällets principer stämplades som ”modernism” och 1910 infördes en särskild antimodernist, som alla katolska ämbetsinnehavare hade att avlägga.⁷

Genom den förhärskande nyskolastiska teologin gavs detta hierarkiska katolska kyrkosystem en strikt logisk, dogmatiskt grundad motivering, vilket även återspeglades i den högtidliga liturgin och i den kanoniska rätten. Ekumenisk samverkan med andra kristna kyrkor avvisades bestämt med motiveringen att endast den katolska kyrkan var Kristi sanna kyrka. Anhängare av andra kristna konfessioner uppmanades att ”återvända” till moderkyrkan. Detta var de katolska konversionernas gyllene tidsålder, då hundratusentals icke-katolska kristna fann vägen till den utåt så enhetliga katolska trosgemenskapen med dess strikta hierarkiska ordning och fasta lärosystem.⁸ Men mot slutet av Pius XII:s (1876–1958) pontifikat, vilket kan betecknas som den ultramontana katolicismens kulmen, började systemet knaka i fogarna. Kallelserna till ordenslivet började avta och ett växande antal katoliker, inte minst då ungdomar, vände kyrkan ryggen. Även om

6. Karl Gabriel, *Christentum zwischen Tradition und Moderne*, Freiburg 1992, 69–119. Angående ultramontanismen, se Gisela Fleckenstein & Joachim Schmiedl (red.), *Ultramontanismus: Tendenzen der Forschung*, Paderborn 2005.

7. Urs Altermatt, ”Katholizismus: Antimodernismus mit modernen Mitteln”, i Urs Altermatt, Heinz Hürten & Nicolaus Lobkowicz (red.), *Moderne als Problem des Katholizismus*, Regensburg 1995, 33–50.

8. Angående den katolska konversionsrörelsen, se Yvonne Maria Werner, *Nordisk katolicism: Katolsk mission och konversion i Danmark i ett nordiskt perspektiv*, Göteborg 2005.

nedgången i ett nutida perspektiv var relativt liten och antalet praktiserande katoliker i många katolska stift fortfarande låg runt 60 procent, så var den ändå ett tecken på att kyrkans betydelse i samhället var på väg att minska.⁹

I länder med konfessionellt blandad befolkning som Tyskland, Holland och Schweiz noterade katolska pastoralteologer oroande tendenser till en avmattning av det katolska engagemanget bland de unga, och i Frankrike talades om behovet av inre mission. Bland katolska teologer fanns ett växande missnöje med den stränga censuren och reglementeringen samt mot den rådande avgränsningen gentemot den icke-katolska världen, och inom den liturgiska rörelsen höjdes röster för en reform av gudstjänstlivet för att möjliggöra ett mer aktivt deltagande från lekmännens sida. I andra kretsar uttryckte man förhoppning om en mer öppen hållning till andra kristna samfund och en katolsk medverkan i den ekumeniska dialogen.¹⁰ Den schweiziske teologen Hans Urs von Balthasar (1905–1988) sammanfattade i en berömd bok från 1952 dessa stämningar i fältropet ”Schleifung der Bastionen”, rivning av bastionerna.¹¹

Liturgireform och förändringar av den katolska livsformen

Det var för att tillmötesgå dessa reformsträvanden och för att göra kyrkan bättre rustad att möta den moderna tidens utmaningar som den nye påven Johannes XXIII (1881–1963) i januari 1959 kungjorde sitt beslut att inkalla ett kyrkomöte till Rom. Konciliet, som han gav namnet Andra Vatikankonciliet, skulle enligt påvens intention ha en pastoral karaktär. Det övergripande målet var *aggiornamento*, alltså en vitalisering och reform av det kyrkliga systemet och dess rättsliga, disciplinära och liturgiska uttrycksformer.¹²

Att liturgin kom att ägnas så stor uppmärksamhet under konciliet sammanhänge med den liturgiska rörelse som inletts i slutet av 1800-talet och som med centrum i det tyskspråkiga området växte sig stark under 1900-talets första hälft. Till en början handlade det främst om att öka den

9. Gabriel, *Christentum zwischen Tradition und Moderne*, 105–119.

10. Wilhelm Damberg, *Abschied vom Milieu? Katholizismus im Bistum Münster und in den Niederlanden 1945–1980*, Paderborn 1997, 555–583. Se också Alfons Fischer, *Pastoral in Deutschland nach 1945: I. Die "Missionarische Bewegung" 1945–1962*, Würzburg 1985, 39–144.

11. Heinz Hürten, ”Deutscher Katholizismus unter Pius XII: Stagnation oder Erneuerung”, i Franz-Xaver Kaufmann & Arnold Zingerle (red.), *Vatikanum II und Modernisierung: Historische, Theologische und soziologische Perspektive*, Paderborn 1996, 59–60.

12. Giuseppe Alberigo, ”Die Ankündigung des Konzils: Von der Sicherheit des Sich-Veschanzens zur Faszination des Suchens”, i Giuseppe Alberigo & Klaus Wittstadt (red.), *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils: I. Die katholische Kirche auf dem Weg in ein neues Zeitalter*, Mainz 1997, 1–60; Étienne Fouilloux, ”Die Vor-Vorbereitende Phase (1959–1960): Der langsame Gang aus der Unbeweglichkeit”, i Giuseppe Alberigo & Klaus Wittstadt (red.), *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils: I. Die katholische Kirche auf dem Weg in ein neues Zeitalter*, Mainz 1997, 61–102.

liturgiska allmänbildningen, bland annat genom att trycka dubbelspråkiga bönböcker och därmed få folket att aktivt följa med i gudstjänsten. Liturgin, inte de privata andaktsböckerna, skulle forma den enskildes fromhetsliv. Efter första världskriget utvecklades den liturgiska rörelsen till en ungdomsrörelse, och kravet på liturgiska reformer för att möjliggöra ett mer aktivt deltagande från lekfolkets sida trädde alltmer i fokus. Dessa strävanden tog sig också uttryck i ett nytt kyrkomedvetande, där kyrkans karaktär av gemenskap betonades starkare än tidigare och därmed också lekfolkets aktiva roll.¹³ Rörelsen bidrog till att öka det religiösa engagemanget men framkallade även motstånd. Kritikerna, bland dem många biskopar, talade om gruppbildningar i församlingarna och om en nedvärdering av vanliga troendes stilla andaktsliv.¹⁴ Med konciliet aktualiserades dessa konflikter mellan liturgiska reformivrare och deras kritiker och blev en del av en större reformagenda.

Konciliet, som inleddes i oktober 1962, pågick med mindre avbrott i tre år och avslutades den 8 december 1965. Snart utkristalliserades två grupperingar bland konciliefäderna, en reformsinnad majoritet representerad av ledande tyska, franska, belgiska och holländska biskopar och deras teologiska rådgivare, och en mer konservativ minoritet som samverkade nära med den romerska kurian och som företrädades främst av italienska, spanska och latinamerikanska biskopar. I den sistnämnda gruppen intog den inledningsvis nämnde ärkebiskop Lefebvre, som vid denna tid var generalprior för en missionsorden, en framträdande position.¹⁵

Resultatet av konciliefädernas treåriga arbete sammanfattades i nio dekret, tre deklARATIONER och fyra konstitutioner, varav de båda som behandlar kyrkan och uppenbarelsen betecknas som dogmatiska. I dessa texter framtonar en ny kyrklig självförståelse, som på många sätt innebar ett brott med den tidigare dominerande synen på kyrkans väsen och uppdrag i världen. Kyrkan framställs inte längre som en sakral organisation som står i motsättning till det moderna samhället och dess liberala principer utan som en del

13. Arnold Angenendt, *Liturgie und Historik: Gab es eine organische Liturgie-Entwicklung?*, Freiburg 2001, 17–75; Winfried Haunerland, ”Liturgische Bewegung und das Zweite Vatikanische Konzil”, i Helmut Hoping, Winfried Haunerland & Stephan Wahle (red.), *Römische Messe und Liturgie in der Moderne*, Freiburg 2016, 15–26.

14. Dessa konflikter behandlas ingående i Theodor Maas-Ewerd, *Die Krise der liturgischen Bewegung in Deutschland und Österreich: Zu den Auseinandersetzungen um die ”liturgische Frage” in den Jahren 1939–1944*, Regensburg 1981.

15. Giuseppe Ruggieri, ”Der schwierige Abschied von der kontrovers theologisch geprägten Ekklesiologie”, i Giuseppe Alberigo & Klaus Wittstadt (red.), *Geschichte des Zweiten Vatikanischen Konzils (1959–1965): 2. Das Konzil auf dem Weg zu sich selbst*, Mainz 2000, 331–419.

av detta samhälle och dess historia, och anspråket att vara den enda sanna kyrkan har tonats ner.¹⁶

Denna perspektivförskjutning framträder tydligt i konciledeklarationen *Dignitatis humanae*, där kyrkan tvärt emot den tidigare doktrinen bekänner sig till religionsfrihetens princip. Hade man tidigare utgått ifrån att endast den katolska kyrkan objektivt sett ägde en rätt att existera medan andra religioner på sin höjd kunde bli föremål för en pragmatiskt bestämd tolerans, kom man nu att beteckna religionsfriheten som en av Gud given mänsklig rättighet. I konciliets pastoralkonstitution *Gaudium et spes* erkänns det moderna samhällets grundprinciper: den individuella självbestämmanderätten, pluralismen och utvecklingstanken. Därmed bortföll grunden för en specifik katolsk världsåskådning och idén om en katolsk stat på konfessionell grund uppgavs till förmån för ett mer pluralistiskt samhällskoncept.¹⁷

Den teologiska nyorienteringen, vilken ledde till en genomgripande reform av hela det kyrkliga systemet, hälsades av många med glädje. Vissa grupper krävde mer långtgående reformer, medan andra betraktade de nya riktlinjerna som ett avsteg från den katolska renlärigheten. Invanda religiösa mönster sattes i fråga, och mycket av det som tidigare ansetts vara en omistlig del av den katolska tron sopades bort eller förklarades vara öppet för teologisk diskussion. Följden blev att den katolska kyrkan råkade in i en djupgående identitetskris, vilken tog sig uttryck i en växande inomkyrklig polarisering och i en försvagning av det kyrkliga läroämbetets auktoritet. Konciliekrisen förstärktes av den genomgripande samhällsomvandling som under samma period gjorde sig gällande i västvärlden.¹⁸

Den förändring som mer än andra kom att sätta sin prägel på den efterkonciliära utvecklingen var den nya liturgi som infördes i början av 1970-talet och som kan ses som ett försök att liturgiskt realisera den nya kyrkosyn som framträder i konciledokumentet. I den reformerade liturgin har de hierarkiska och juridiska aspekterna tonats ner till förmån för gemenskapstanken, och lekfolkets medverkan i trosförmedlingen lyfts fram på ett helt annat sätt än tidigare. På motsvarande sätt har liturgireformen medfört att gudstjänstens ceremoniella karaktär försvagats till förmån för

16. En sammanfattande samtida utvärdering av konciliets resultat ges i Karl Rahner & Herbert Vorgrimmler, *Kleines Konzilskompendium*, Freiburg 1966.

17. Gabriel, *Christentum zwischen Tradition und Postmoderne*, 175–179; Michael N. Ebertz, "Deinstitutionalisierungsprozesse im Katholizismus: Die Erosion der Gnadenanstalt", i Franz-Xaver Kaufmann & Arnold Zingerle (red.), *Vatikanum II und Modernisierung: Historische, Theologische und soziologische Perspektive*, Paderborn 1996, 375–394.

18. Franz-Xaver Kaufmann, "Zur Einführung: Probleme und Wege einer historischen Einschätzung des II. Vatikanischen Konzils", i Franz-Xaver Kaufmann & Arnold Zingerle (red.), *Vatikanum II und Modernisierung: Historische, Theologische und soziologische Perspektive*, Paderborn 1996, 9–31. Se också Edwin Gatz (red.), *Die katholische Kirche in den Ländern Europas seit dem Ende des zweiten Weltkrieges*, Paderborn 1998.

den dialogiska gemenskapen mellan präst och församling och att latinet nästan helt ersatts av folkspråk. Lekfolkets medverkan har därmed blivit en integrerad del av det rituella skeendet.¹⁹

De nya gudstjänstformerna mottogs av många katoliker med glädje och entusiasm, men för andra bröt en hel värld samman. Bland de missnöjda fanns ett stort antal vanliga katoliker, men också präster, prästkandidater, ordensfolk, intellektuella och, sist men inte minst, konvertiter. På den andra sidan formerade sig grupper av katoliker, ofta under ledning av ordensfolk eller teologer, som önskade driva reformverksamheten betydligt längre, och bortfallet av det tidigare strikta liturgiska regelverket ledde på vissa håll till att liturgin och gudstjänstrummet kom att tjäna som fritt experimentfält för dessa reformivrare. Magnifika högaltaren monterades ned och ersattes med fristående enkla bord, altartabernaklen flyttades bort, bilder och statyer avlägsnades och kostbara altardukar, mässhakar och andra gudstjänstföremål av traditionellt snitt slängdes eller såldes på basarer. Många har skildrat och försökt förklara denna katolska kulturrevolution. Man har bland annat pekat på det allmänna kulturklimatet vid tidpunkten för Andra Vatikanconciliet och på de ekumeniska strävandena, vilka på många håll ledde till en nedtoning av sådant som tidigare uppfattats som typiskt katolskt.²⁰

De liturgiska förändringarna blev den utlösande faktorn för uppkomsten av en traditionalistisk proteströrelse. Ett första steg togs med bildandet av föreningen *Una Voce* i Paris 1964, vars syfte var att värna om det latinska liturgispråket och den gregorianska koralen. Liknande föreningar grundades runt om i västvärlden och i Latinamerika, och 1967 slogs de nationella föreningarna samman till en internationell federation med säte i Zürich. *Una Voce* blev snart en samlingspunkt för alla dem som var missnöjda med den efterkonciliära reformverksamheten i allmänhet och med den reformerade liturgin i synnerhet. För dessa katoliker framstod den nya folkspråkliga mässordningen som en symbol för den kyrkliga krisen och som ett avsteg

19. Hans Bernhard Meyer, *Eucharistie – Geschichte, Theologie, Pastoral*, Regensburg 1989, 305–392; Angenendt, *Liturgie und Historik*, 180–186. En intressant jämförelse mellan orationerna i det nya och gamla missalet presenteras i artiklar av Lorenzo Bianchi och Gianni Baget Bozzo i *30 Giorni: Nella Chiesa e nel mondo* 15:1 (1997). De visar här att dessa böner – och det i den auktoritativa latinska versionen – fått en mer inomvärldslig och didaktisk karaktär genom att de tidigare starkt framträdande anspelningarna på synd och skuld tonats ned, imperativformerna ersatts av indikativ och tonvikten flyttats från Guds nådiga ingripande till det mänskliga handlandet.

20. Klaus Gamber, *Fragen in die Zeit: Kirche und Liturgie nach dem Vatikanum II*, Regensburg 1989; Michael Davies, *Liturgical Time Bombs in Vatican II: The Destruction of Catholic Faith through Changes in Catholic Worship*, Rockford, IL 2003; Aidan Nichols, *Looking at the Liturgy: A Critical View of Its Contemporary Form*, San Francisco, CA 1996; Gianni Baget Bozzo, *Il futuro del cattolicesimo: La chiesa dopo papa Wojtyła*, Casale Monferrato 1997, kap. 11.

från de katolska principerna.²¹ Försvaret gällde alltså inte bara liturgin i sig utan hela det teologiska och ideologiska system som den var ett uttryck för. Därmed kom den äldre liturgiska ordningen, vilken nu började kallas den ”tridentinska”, att framstå som en symbol för dogmatisk renlärlighet.

Prästbrödraskapet S:t Pius X

Verklig fart tog denna traditionalistiska proteströrelse efter det att Marcel Lefebvre ställt sig i spetsen för den. Han hade, som nämnt, på konciliet framstått som en av de ledande inom den konservativa minoritetsgruppen. På begäran av en grupp franska prästseminarister vid det franska kollegiet i Rom, som var missnöjda med de radikala förändringar som genomförts där, upprättade Lefebvre sommaren 1969 ett internationellt prästseminarium med säte först i Freiburg och sedan i Ecône i Schweiz.²² Följande år grundade han La Fraternité Saint-Pie X, S:t Piusbrödraskapet, vilket liksom prästseminariet godkändes av den lokale katolske biskopen. I februari 1971 erhöll Piusbrödraskapet provisoriskt godkännande även av den romerska kleruskongregationen. Ett tjugotal seminarister inträdde i seminariet, och nya intressenter anmälde sig i strid ström. Vägörare skänkte pengar till verksamheten, och snart upprättades filialer, bland annat i Rom. Lefebvre mötte till en början viss välvilja från delar av den romerska kurian, men relationerna blev kyligare efter det att han öppet förklarar att han inte ämnade acceptera den nya liturgin och de efterkonciliära reformdekreten.²³

Därmed var det slut med den romerska välviljan, och i maj 1975 upphävdes det kyrkorättsliga tillståndet för Piusbrödraskapet. Lefebvre överklagade beslutet med motiveringen att det stod i strid med kanonisk rätt, och i ett personligt brev till Paulus VI (1897–1978) uttryckte han sin förbundenhet med den Heliga stolen. I sitt svar avvisade påven detta överklagande och manade till underkastelse under det romerska beslutet, vilket därmed gavs uttrycklig påvlig sanktion. Av den fortsatta brevväxlingen framgår att Lefebvre inte hade en tanke på att ge upp sitt verk, och i stället för att underkasta sig bönföll han påven att sätta stopp för, som han uttryckte det, de

21. Iso Baumer, ”Das Frömmigkeitsbild der Traditionalisten”, i Jakob Baumgartner (red.), *Wiederentdeckung der Volksreligiosität*, Regensburg 1979, 53–79; Lorenz Weinrich, ”Una Voce vor 30 Jahren”, *Una Voce-Korrespondenz* 26 (1996), 3–13.

22. Några av sina inlägg under konciliet utgavs i Marcel Lefebvre, *J'accuse le Concile!*, Martigny 1976. En utförlig dokumentation ges i Michael Davies, *Apologia pro Marcel Lefebvre*, Kansas City, MO 1979–1987.

23. Davies, *Apologia*, vol. 1, 21–77; Daniele Menozzi, ”L'opposition au concile (1966–1984)”, i Giuseppe Alberigo & Jean-Pierre Jossua (red.), *La Réception de Vatican II*, Paris 1985, 429–451. Se också Wilhelm Damberger, ”Die Priesterbruderschaft St. Pius X. (FSSPX) und ihr politisch-geistesgeschichtlicher Hintergrund”, i Peter Hünermann (red.), *Exkommunikation oder Kommunikation? Der Weg der Kirche nach dem II. Vatikanum und die Pius-Brüder*, Freiburg 2009, 69–122.

grasserande heresierna och återställa den förkonciliära kyrkliga och liturgiska ordningen. Lefebvre började nu också viga präster i Ecône, vilket ledde till att han i juli 1976, efter upprepade varningar, belades med *suspensio a divinis*, vilket innebar att han blev suspenderad från prästämbetet och därmed förbjöds fira mässa och meddela sakramenten. Denna sanktion gällde även de av honom vigda prästerna. Men Lefebvre svarade med att förklara beslutet ogiltigt och fortsatte sin verksamhet, vilken nu antog alltmer demonstrativa former. Detta kom till uttryck också i den vallfärd till Rom som S:t Piusbrödrskapet organiserade med anledning av det heliga året 1975.²⁴ Vid en predikan i samband med en mässa i Lille i augusti 1976, till vilken mer än 10 000 katoliker infunnit sig, deklarerade Lefebvre att han såg det som sin uppgift att förse kyrkan med traditionstroga präster, att bekämpa den inomkyrkliga modernismen samt att omvända människor till den sanna tron och den sanna kyrkan.²⁵

Teologiska kontroversfrågor

Begreppet tradition är centralt för den traditionalistiska rörelsen. I nutida katolsk teologi skiljer man mellan apostolisk tradition, alltså den gudomliga uppenbarelse manifesterad i Bibeln och kyrkans lära, och de kyrkliga traditionerna. Men inom den nyskolastiska teologin, som var förhärskande fram till Andra Vatikankonciliet, gjordes inte denna tydliga distinktion utan man utgick från ett bredare traditionsbegrepp, där även de kyrkliga traditionerna, särskilt då liturgin, inbegreps. Kyrkans tradition sågs som en i grunden oföränderlig samling läror och heliga riter, som det ankom på påven att värna och i oförvanskad form förmedla. Ett utmärkande drag var vidare att äldre traditionsvittnesbörd i form av konciliebeslut och auktoritativa texter av olika slag tolkades i ljuset av aktuella påvliga dekret och encyklikor.²⁶

Förutsättningen för detta kyrkliga system var en statisk traditionsförståelse som ständigt på nytt bekräftades av de på varandra följande påvarna i deras läroförkunnelse. Från denna utgångspunkt utgjorde det ett problem att Andra Vatikankonciliet dokument på vissa punkter gick rakt emot det som påvarna från Gregorius XVI (1765–1846) till Pius XII deklarerat i otaliga läroskrivelser.²⁷ I detta läge kunde man antingen välja att följa den

24. Davies, *Apologia*, vol. 1, 63–305; Adriányi, ”Das Schisma Lefebvre”, 259–264; Menozzi, ”L’opposition au concile”, 451–456.

25. Davies, *Apologia*, vol. 1, 229–245. En fransk opinionsundersökning från 1976 visade att närmare 30 procent av de franska katolikerna ställde sig positiva till Lefebvre och hans motstånd mot de kyrkliga förändringarna.

26. Richard Boeckler, *Der moderne römisch-katholische Traditionsbegriff: Vorgeschichte, Diskussion um das Assumptio-Dogma, Zweites Vatikanisches Konzil*, Göttingen 1967, 65–85.

27. Hermann J. Pottmeyer, ”Die Suche nach der verbindlichen Tradition und die traditionalistische Versuchung der Kirche”, i Dietrich Wiederkehr & Karl Gabriel (red.), *Wie*

ultramontana metoden och förklara den regerande påvens beslut som gällande norm, vilket många konservativa konciliefäder valde att göra, eller också utgå från att de närmast föregående påvarnas läroskrivelser utgjorde normen. Lefebvre och hans följeslagare valde den sistnämnda vägen, och rörelsen kom därmed samtidigt att utveckla en delvis ny traditionsförståelse där läroutvecklingen under 1800- och första hälften av 1900-talen kom att framstå som norm och riktmärke.²⁸

Också på en annan punkt innebar Andra Vatikanconciliets nyorientering ett problem för de katolska traditionalisterna. Fram till konciliet hade katolicismen framträtt inte bara som ett dogmatiskt trossystem och en religiös livsform utan också som en filosofiskt och teologiskt förankrad världsåskådning, kort sagt ett religiöst motiverat alternativ till de sekulära ideologierna. Denna politiska dimension uppgavs nu, något som tydligt markerades i konciliedekretet om religionsfriheten och i konstitutionen *Gaudium et spes*. Det är därför också just dessa koncilietexter som vid sidan av dekretet om ekumeniken utsattes för hårdast kritik från traditionalistiskt håll.²⁹ I de publikationer och tidskrifter som utgavs av S:t Piusbrödraskapet och dem närliggande rörelser framtonar idealet av en förmodern, monarkisk samhällsordning byggd på den förkonciliära katolska sociallärans grund. De rojalistiska inslagen är särskilt framträdande inom den franska grenen av den traditionalistiska rörelsen, och den franske tronpretendenten av huset Bourbon var närvarande vid de schismatiska biskopsviågarna 1988.³⁰

Ärkebiskop Lefebvre – en framgångsrik missionsbiskop

Att just Lefebvre kom att ställa sig i spetsen för motståndet mot de efterkonciliära reformerna blev av stor betydelse för den traditionalistiska rörelsens fortsatta utveckling. Han hade under nästan hela sin prästerliga bana arbetat som missionär, först som missionspräst i Gabon i Afrika och därefter under tio år som biskop och apostolisk delegat för Nordafrika. Från 1962 till 1968 var han ordensgeneral för Helgeandsfäderna, spiritianerna. Han hade

geschichte Tradition? Überlieferung im Lebensprozeß der Kirche, Freiburg 1991, 95–105.

28. Christian Dahlke, *Die Piusbruderschaft und das Zweite Vatikanische Konzil*, Saarbrücken 2012, 39–75.

29. Joseph A. Komonchak, "Das Vatikanum II und die Auseinandersetzung zwischen Katholizismus und Liberalismus", i Franz-Xaver Kaufmann & Arnold Zingerle (red.), *Vatikanum II und Modernisierung: Historische, Theologische und soziologische Perspektive*, Paderborn 1996, 375–394; Dahlke, *Die Piusbruderschaft*, 84–173. Se också Joseph Ratzinger, *Theologische Prinzipienlehre: Bausteine zur Fundamentaltheologie*, München 1982, 395–400.

30. En dokumentation ges i ett specialnummer av *Fideliter*, Hors-Série, 29–30 juni 1988. Här framträder också kopplingen till representanter för huset i Bourbon.

under sin tid som missionär samlat stor erfarenhet av organisation, prästutbildning och missionsarbete.³¹

Detta var bakgrunden till att S:t Piusbrödraskapet, till skillnad från andra traditionalistiska grupperingar, fick en fast ledningsstruktur och ett regelverk byggt på klara principer. En av dessa principer var att brödraskapets medlemmar måste erkänna den regerande påvens legitimitet och jurisdiktion samt att den egna verksamheten skulle betraktas som en nödfallsåtgärd, inte som något permanent. Lefebvre tog avstånd från de protestgrupper som krävde påvens avgång eller som hävdade att påvestolen var vakant (sedisvakantister). Hans mål var att få den romerska kyrkoledningen att återställa den tidigare rådande kyrkliga ordningen, och i sina brev till påven och medlemmar av den romerska kurian var han noga med att använda gängse titulatur och underdåniga uttryckssätt.³² S:t Piusbrödraskapet kom snart att framstå som den katolska traditionalismens kärntrupp, till vilken likasinnade grupper och snart också kloster och ordenskommuniteter anslöt sig. Lefebvre var den obestridda ledaren för denna växande traditionalistiska rörelse.³³

Prästseminariet i Ecône hade till en början haft som mål att utbilda präster för själavård i ordinarie församlingar, och inför de första prästvigningarna i juni 1975 hade Lefebvre träffat avtal med biskopar om anställning för de nyvigda prästerna. Vid denna tid fanns det fortfarande möjlighet att utverka tillstånd (indult) att få använda den gamla mässriten, och de engelska biskoparna hade genom ett dekret från gudstjänstkongregationen 1971 getts rätten att utfärda sådana specialtillstånd.³⁴ Att S:t Piusbrödraskapets präster skulle komma att fira den tridentinska liturgin sågs alltså till en början inte som något större problem. Men genom de romerska sanktionerna omintetgjordes dessa planer. De av Lefebvre förrättade prästvigningarna betraktades visserligen som giltiga men de var kyrkligt olagliga, vilket innebar att de av honom vigda prästerna inte kunde anställas i ordinarie församlingar. I detta läge började S:t Piusbrödraskapet bygga upp egna församlingar, så kallade ”priorat”, och missionscentra vid sidan av de etablerade församlingsstrukturerna. Detta betraktades dock som en nödfallsåtgärd i väntan på att den

31. Adriányi, ”Das Schisma Lefebvre”, 255–258; Dahlke, *Die Piusbruderschaft*, 18–22.

32. En god bild av rörelsens kyrkopolitiska program och kritik mot den efterkonciljära utvecklingen ges i Marcel Lefebvre, *Ils l'ont découronné: Du libéralisme à l'apostasie – La tragédie conciliaire*, Escuroles 1987. Se även Hubert Wolf, ”(Anti-)Modernismus und II. Vatikanum”, i Hubert Wolf (red.), *Antimodernismus und Modernismus in der katholischen Kirche: Beiträge zum theologiegeschichtlichen Vorfeld des II. Vatikanums*, Paderborn 1998, 17–21.

33. Émile Poulat, *Une église ébranlée: Changement, conflit et continuité de Pie XII à Jean-Paul II*, Tournai 1980, 266–281. De grupper som ställde sig utanför urartade snart i sin radikalism och de flesta upplöstes efter några år eller förde en tynande sekteristisk tillvaro.

34. Annibale Bugnini, *La riforma liturgica, 1948–1975*, Rom 1983, 320–322.

romerska kyrkoledningen skulle avblåsa den, som man menade, skadliga reformverksamheten eller åtminstone ändra sin avvisande attityd till den traditionalistiska rörelsen. I väntan på detta skulle Piusbrödraskapets erbjudande ”säkert” giltiga sakrament och möjliggöra ett fromhetsliv av förkonciliärt snitt. Med början i Schweiz och Frankrike upprättades priorat och missioner runt om i det katolska Västeuropa, i USA, Latinamerika, Kanada, Australien, Nya Zeeland, Filippinerna och Gabon i Afrika. Efter murens fall utvidgades verksamheten också till katolska länder i Östeuropa som Polen, Ungern och Tjeckien samt till de skandinaviska länderna.³⁵

Utvecklingen i Frankrike

I S:t Piusbrödraskapets tidskrifter, vilka började utkomma på franska 1976 och snart också på en rad andra språk, kan man följa verksamhetens expansion och utveckling. Den första tidskriften var *Fideliter*, som än i dag fungerar som rörelsens officiella organ för den fransktalande delen av Europa. Särskilt framgångsrikt har Piusbrödraskapet varit i Frankrike, där man under perioden 1976–1990 grundade ett trettiotal priorat med fast stationerade präster och ett hundratal missionsstationer. Det hela började i blygsam skala med ett tiotal präster som begav sig ut på missionsresor över hela Frankrike. De tog kontakt med traditionsorienterade lekmanorganisationer, höll föredrag, delade ut broschyrer, firade mässa enligt tridentinsk rit och meddelade sakramenten i provisoriskt upprättade kapell. Just mässfirandet spelade en huvudroll, och de broschyrer som delades ut under denna första tid tog framför allt sikte på liturgin.³⁶

År 1978 flyttades den franska distriktsledningen till Paris, där man året dessförinnan övertagit – eller snarare ockuperat – kyrkan Saint-Nicolas du Chardonnet, som alltsedan dess varit Piusbrödraskapets centrum i den franska huvudstaden. Denna kyrka erbjöd en passande yttre ram för att fira den tridentinska liturgin i dess fulla prakt och tjänade – och så är det än i dag – därmed som ett viktigt missionsredskap för rörelsen. Men i de flesta fall fick man nöja sig med provisoriska kapell. Runt alla dessa olika typer av gudstjänstlokaler uppstod församlingsgemenskaper, vilka åtog sig att finansiera den löpande verksamheten. Vidare anordnades stora vallfärder, däribland

35. En kronologisk översikt över Piusbrödraskapets utveckling ges i Ramón Angles, ”A Short History of the Society of Saint Pius X”, http://archives.sspcx.org/SSPX_FAQs/a_short_history_of_the_sspcx-part-1.htm, besökt 2020-07-30. Rörelsens självbild och program framträder klart i Marcel Lefebvre, *Un évêque parle, écrits et allocutions, 1963–1973*, Paris 1977. Se också Christian Laffargue, *Pour l’amour de l’Église: Entretiens avec Annie Laurent*, Paris 1999, 16–55. Christian Laffargue (1948–2020) inträdde i seminariet i Ecône 1973 och var fram till 1988 präst i Piusbrödraskapet.

36. Tidskriften *Fideliter* grundades 1976 med Paul Aulagnier som huvudredaktör. I en intervju från hösten 1991 gör denne en tillbakablick på denna utveckling. *Fideliter* 1991:84.

den årliga vallfärden till Chartres som drog till sig allt större människomassor – och har fortsatt att göra det. Det ska här tilläggas att denna form av vallfärder i det närmaste upphörde inom den officiella katolska kyrkan i Frankrike efter konciliet. Syftet med dessa evenemang är att befästa de egna anhängarna i deras trosövertygelse men också att vinna nya grupper för ”traditionens sak”. Detta syfte tjänade också de skolor som efterhand upprättades eller, i de fall det rörde sig om redan existerande katolska skolor, omfunktionerades till konfessionella skolor av traditionellt katolskt snitt.³⁷

Misslyckade försoningsförsök och exkommunikation 1988

Efter valet av Johannes Paulus II (1920–2005) till påve i oktober 1978 återupptogs de avbrutna förhandlingarna mellan den traditionalistiska rörelsen och den romerska kurian. Dessa förhandlingar tog ny fart efter det att den bayerske kardinalen Joseph Ratzinger tre år senare utnämns till prefekt för kongregationen för tros läran. Dessa förhandlingar gällde inte bara Piusbrödraskapets kyrkliga status och liturgin utan också en rad lärofrågor, som exempelvis religionsfrihetsdoktrinen och dess förenlighet med den tidigare gällande lärotraditionen. Som ett första steg mot en försoning utfärdades 1984 ett indult, som gjorde det möjligt att med stiftsbiskopens medgivande på vissa villkor använda de förkonciliära liturgiska böckerna.³⁸

Hösten 1987 lät Ratzinger anordna en apostolisk visitation av S:t Piusbrödraskapets kommuniteter och etablissemang, vilken utföll till ömsesidig belåtenhet. Slutpunkten på denna försoningsprocess blev en överenskommelse som undertecknades av Ratzinger och Lefebvre den 5 maj 1988. Överenskommelsen innebar att S:t Piusbrödraskapet lovade underordna sig påvens auktoritet och den nya kanoniska lagen samt erkänande den nya liturgins giltighet. I gengäld erhöll brödraskapet status av en apostolisk gemenskap direkt underställd den Heliga stolen och med rätt att använda de före konciliet gällande liturgiska böckerna. Vidare gavs löfte om att påven skulle ge tillstånd till vigning av en biskop som med tiden skulle kunna efterträda Lefebvre och överta hans funktioner inom rörelsen.³⁹

37. Utvecklingen kan följas i rörelsens tidskrifter som *Mitteilungsblatt der Priesterbruderschaft St. Pius X für den deutschen Sprachraum*, *Si Si No No – Courier de Rome* och *Fideliter* samt via dess hemsidor: <https://fsspx.org/en/history-of-the-SSPX>, besökt 2020-07-30.

38. Andrea Tornelli, *Ratzinger: Custode della fede*, Cassale Monferrato 2002, 101–109. Dekretet, daterat den 3 oktober 1984, är avtryckt i ”Kongregation für den Gottesdienst”, *Una Voce-Korrespondenz* 14 (1984), 322–324.

39. Adriányi, ”Das Schisma Lefebvre”, 265–268. Korrespondens och förhandlingar finns dokumenterade i *Dossier sur les consécrations épiscopales*, *Écône* 1988 och i *Fideliter*, Hors-Série, 29–30 juni 1988. Angående Ratzingers syn på liturgi-problematiken, se Joseph Ratzinger, *Gott und die Welt: Ein Gespräch mit Peter Seewald*, Stuttgart 2000, 354–356.

Denna överenskommelse, som i praktiken innebar att S:t Piusbrödraskapet erkändes som en unierad kyrklig gemenskap med egen liturgi, blev emellertid av kort varaktighet. Redan dagen efter undertecknandet kungjorde Lefebvre i ett brev till Ratzinger att han ämnade viga biskopar i slutet av juni samma år. Från Roms sida svarade man att påven skulle kunna ge mandat för biskopsvigning, men först den 15 augusti. Men Lefebvre, som av allt att döma misstrodde den romerska kyrkoledningen, bestämde sig för att skrida till verket utan påvligt mandat, och den 29 juni vigde han i Ecône i närvaro av en stor mängd troende fyra av sina medarbetare till biskopar. Som medkonsekrator fungerade den förutvarande biskopen av Campos i Brasilien, Antonio de Castro Mayer (1904–1991), som samverkat med Lefebvre under konciliet och som efter sin emeritering 1981 ställt sig i spetsen för den traditionalistiska rörelsen i sitt stift.⁴⁰

Genom denna i sig giltiga men kyrkligt olagliga handling ådrog sig de båda konsekratorerna och de fyra nyvigda biskoparna exkommunikation, alltså uteslutning ur den katolska kyrkans sakramentala gemenskap. Från S:t Piusbrödraskapets sida svarade man med att förklara exkommunikationen ogiltig, vilket motiverades med att man handlat i nödvärn i syfte att rädda kyrkan undan total upplösning. Efter biskopsvigningarna i Ecône, och ännu mera efter Lefebvres död 1991, kom S:t Piusbrödraskapet att inta en alltmer oförsonlig hållning till den officiella katolska kyrkan. Sedan 1994 leds rörelsen av en av de fyra biskoparna, fransmannen Bernard Fellay.⁴¹

Ecclesia Dei och den traditionalistiska rörelsens splittring

Exkommunikationen av de sex biskoparna bekräftades genom den påvliga skrivelsen "Ecclesia Dei" den 2 juli 1988, som innehöll en maning till alla troende att bevara enheten med Rom och inte följa Lefebvre i schismen. Påven lovade att dessa katolikers berättigade anspråk skulle komma att tillgodoses, och han uppmanade biskoparna att göra generöst bruk av 1984 års indult. Den schismatiska handlingen uppgavs bottna i en felaktig traditionsförståelse, där traditionen ställs i motsättning till det aktuella kyrkliga läroämbetet. Samtidigt inskräptes vikten av trohet mot kyrkans tradition och vaksamhet mot felaktiga och godtyckliga utläggningar.⁴² Sett i ett längre

40. *Dossier sur les consécrations épiscopales*; "Das Schisma der Traditionalisten". Angående Castro Mayer, se Luc Perrin, "Rom, Campos und Ecône – 2000–2002", *Una Voce-Korrespondenz* 33 (2003), 204–207.

41. "Ni schismatiques ni excommuniés", *Si Si No No – Courrier de Rome*, 1988:15. Se också "Documents sur Mgr Marcel Lefebvre et la Fraternité sacerdotale saint Pie X (F.S.P.X.)", <http://jesusmarie.free.fr/fsp.html>, besökt 2020-07-30.

42. Johannes Paulus II, "Ecclesia Dei", i *Acta Apostolicae Sedis* 89 (1988), 1495–1497. Skrivelsen finns även tillgänglig digitalt via http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/eccsdei/index_it.htm, besökt 2020-07-30.

perspektiv kan man säga att denna påvliga skrivelse kom att utgöra upptakten till en mer konservativ teologisk linje från den romerska kyrkoledningens sida. Detta kom till uttryck i en rad lärodokument, som exempelvis den påvliga skrivelsen ”Ad tuendam fidem” från 1998. Denna utveckling har mött stark kritik från teologiskt håll, där man intressant nog tar fasta på samma kritikpunkter som S:t Piusbrödraskapet, om än från en motsatt utgångspunkt.⁴³

Som jag inledningsvis framhöll ledde de schismatiska biskopsvigningarna i Ecône till att den traditionalistiska rörelsen splittrades i en utomkyrklig och en Romtrogen falang. En grupp präster lämnade S:t Piusbrödraskapet och grundade med Roms godkännande Prästbrödraskapet S:t Petrus, vilket fick sitt centrum i Wigratzbad vid Bodensjön. Här upprättades också ett internationellt prästseminarium, vilket utbildar präster i enlighet med de före konciliets gängse principerna. S:t Petrusbrödraskapet har i dag närmare 300 präster och runt 130 seminarister.⁴⁴

Vid sidan av S:t Petrusbrödraskapet finns det även en rad andra prästbrödraskap, kloster och katolska organisationer som gör bruk av privilegiet att använda de före konciliets gällande liturgiska böckerna och som därmed bidrar till att upprätthålla den förkonciliära katolska liturgiska och kulturella traditionen. Som ett exempel kan nämnas de båda stora benediktinklostren i Le Barroux i Provence, med tillsammans mer än 200 munkar och nunnor, och Institut du Christ-Roi, Kristus konungens institut, vars franskspråkiga prästseminarium i Gricigliano utanför Florens liksom det i Wigratzbad utbildar präster enligt förkonciliär modell. Institut du Christ-Roi har återupptagit den gamla korherretraditionen, vilket ger de liturgiska ceremonierna en särskild glans, särskilt när någon kardinal infinner sig för att presidera vid gudstjänsterna. Även den världsvida Una Voce-federationen ställde sig på den Romtrogna sidan.⁴⁵

Genom den påvliga skrivelsen ”Ecclesia Dei” erkändes dessa gruppers rätt att på vissa villkor fira gudstjänst och meddela sakramenten i enlighet med den förkonciliära liturgiska och disciplinära ordningen. Ett särskilt organ inom den romerska kurian, kallat Ecclesia Dei och lett av en

43. Peter Hünermann, ”Den Glauben gegen Irrtümer verteidigen’: Kritische Reflexionen eines Dogmatikers zu den jüngsten römischen Verlautbarungen”, i Albert Franz (red.), *Bindung an die Kirche oder Autonomie? Theologie im gesellschaftlichen Diskurs*, Freiburg 2001, 291–303.

44. På Petrusbrödraskapets hemsida ges en presentation av rörelsen på flera språk: <https://www.fssp.org/en/>, besökt 2020-07-30. Se också ”Wende zur Tradition”; Roland Scheulen, *Die Rechtsstellung der Priesterbruderschaft ”St. Petrus”: Eine kritische Untersuchung auf dem Hintergrund der geltenden Struktur und Disziplin der lateinischen Kirche*, Essen 2001.

45. Löpande information ges i tidskriften *Revue de l’Institut du Christ-Roi Souverain Prêtre*, vilken utkommit sedan början av 1990-talet, samt på <https://institute-christ-king.org/institute>, besökt 2020-07-30.

kardinalprefekt, upprättades för att bistå och övervaka den inomkyrkliga traditionalistiska rörelsens olika institut, kloster och brödraskap och för att i konfliktfall fungera som en mellaninstans i förhållande till de lokala biskoparna. *Ecclesia Dei* drogs in i början av 2019 som ett led i påve Franciskus reform av kurian.⁴⁶

Rom och de inomkyrkliga traditionalisterna

Inom den katolska hierarkin har det rått delade meningar om hur man ska förhålla sig till de traditionalistiska grupperna och deras krav på att fira gudstjänst enligt tridentinsk rit. Men flera av de mera namnkunniga kardinalerna i Rom gav dem sitt stöd, bland dem kardinal Ratzinger, den senare Benedictus XVI, som vid flera tillfällen medverkat vid högtidliga liturgiska arrangemang enligt tridentinsk rit.⁴⁷ En förutsättning för detta stöd var emellertid att de traditionalistiska grupperna uttryckligen accepterade giltigheten av den nya liturgin och Andra Vatikankonciliet lärodokument, om än med tillägget att de ska läsas i ljuset av den katolska traditionen.

S:t Petrusbrödraskapet och övriga Romtrogna traditionalistiska prästsammanslutningar arbetar i princip enligt samma modell som S:t Piusbrödraskapet. Skillnaden är dock att detta apostolat bedrivs i samverkan med respektive stiftsbiskop. I de fall man inte erhåller tillstånd från stiftsbiskopen – och dessa fall är många – avstår man alltså från att skicka präster eller etablera verksamheter. Det ankommer i dessa fall på lekfolket i stiftet att försöka övertyga stiftsbiskopen om att tillåta tridentinskt mässfirande. Många biskopar ställer sig kallsinniga till den katolska traditionalismen, vilken anses bidra till splittring.⁴⁸ Andra däremot har accepterat tridentinskt mässfirande i sina stift, däribland de båda katolska biskoparna i de nordiska länderna. I Sverige är en präst från Kristus konungens institut sedan 2011 permanent stationerad i Stockholm.⁴⁹ Den danske katolske biskopen Czesław Kozon har vid åtskilliga tillfällen firat pontifikalmässa enligt äldre rit och även vigt

46. Johannes Paulus II, "Ecclesia Dei"; Franciskus, "Circa la Pontifica Commissione 'Ecclesia Dei'", http://www.vatican.va/roman_curia/pontifical_commissions/ecclsdei/index_it.htm, besökt 2020-07-30.

47. "Wallfahrt nach Rom", *Informationsblatt der Priesterbruderschaft St. Petrus* 1998:86; "Zehn Jahre Priesterbruderschaft St. Petrus 1988 bis 1998", *Informationsblatt der Priesterbruderschaft St. Petrus* 1998:87, 21–23.

48. Detta dokumenteras fortlöpande i *Una Voce-Korrespondenz*. Se också Hugette Pérol, *Le sans-papiers de l'Eglise: Les successeurs de Monseigneur Lefebvre aujourd'hui. Un enquête – un débat*, Paris 1996.

49. Information om den äldre ritens firande i Danmark, Finland, Norge och Sverige går att finna här: <http://katolikker.dk/>, besökt 2020-07-30; <https://www.katolinen.net/min-faders-hus/20191124>, besökt 2020-07-30; <http://tlm.katolsk.no/>, besökt 2020-08-18; <https://www.katolskakyrkan.se/forsamlingsliv/masstider/latinsk-massa-extraordinarie-formen>, besökt 2020-07-30.

präster enligt den äldre ordningen vid S:t Petrusbrödraskapets prästseminarium i Wigratzbad. I oktober 2018 var han huvudcelebrant i Peterskyrkan i samband med den traditionsorienterade pilgrimsfärden *Populus Summorum Pontificum*, som sedan 2012 anordnas varje år och vars höjdpunkt är en pontifikalmässa enligt tridentinsk rit i Peterskyrkan.⁵⁰ I november 2019 firade den svenske katolske stiftsbiskopen, kardinal Anders Arborelius, tridentinsk levithögmässa i Göteborg – och fler lär följa.⁵¹ Det ska tilläggas att inte alla de som deltar i dessa gudstjänster ser sig som en del av den traditionalistiska rörelsen.

Den tridentinska riten – en extraordinarie form av den romerska liturgin

Genom skrivelsen ”Summorum Pontificum” den 7 juli 2007 dekreterade Benedictus XVI att den äldre liturgin i fortsättningen skulle gälla som en extraordinarie form av den romerska liturgin och kunna firas av alla katolska präster som så önskar. I ett följebrev riktat till världens biskopar uttryckte påven sin förhoppning att den nya och den gamla liturgin, vilka han betecknade som två uttrycksformer av samma romerska liturgi, ska befrukta varandra ömsesidigt. Men åtgärden motiverades också av en önskan att åstadkomma en försoning med S:t Piusbrödraskapet och integrera den schismatiska delen av den traditionalistiska rörelsen i den officiella katolska kyrkan.⁵²

Dialogen med dessa traditionalister återupptogs i samband med jubelåret 2000, och i januari 2009 upphävde, som jag nämnde inledningsvis, den Heliga stolen exkommunikationen av S:t Petrusbrödraskapets präster. I dessa samtal har företrädarna för S:t Piusbrödraskapet hållit fast vid uppfattningen att Andra Vatikankonciliet lär om ekumenik, religionsfrihet och kollegialitet står i strid med kyrkans tidigare lära.⁵³ Dialogen har fortsatt under påve Franciskus, som i en skrivelse från september 2015 med anledning av det förestående heliga året beslutade att ge fullmakt åt S:t Piusbrödraskapets präster att förmedla syndaförlåtelse, som det uttrycks i dekretet,

50. För en rapport om *Summorum Pontificum*-vallfärden 2018, se ”Msgr. Kozon ledde årets Summorum Pontificum vallfärd”, *Vatican News* 2018-10-30, <https://www.vaticannews.va/sv/kyrkan/news/2018-10/msgr-kozon-ledde-arets-summorum-pontificum-vallfard.html>, besökt 2020-07-30.

51. Mässan firades i Kristus konungens församlingskyrka. ”Levithögmässa: Predikan av Kardinal Arborelius. 23 november 2019, Göteborg”, *Katolsk Horisont* 2019-12-07, <https://www.katolsk-horisont.net/video/levithogmassa-predikan-av-kardinal-arborelius-23-november-2019-goteborg>, besökt 2020-07-30.

52. Benedictus XVI, ”Summorum pontificum”, http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/la/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20070707_summorum-pontificum.html, besökt 2020-07-30.

53. Intervju med kardinal Castrillón Hoyos (1929–2018) i *30Giorni: Nella Chiesa e nel mondo* 18:11 (2000); *Fideliter* 2002:149; Perrin, ”Rom, Campos und Ecône”, 203–226.

”validly and licitly”, ett beslut som sedermera förlängdes. Nästa steg blev att påven genom en skrivelse från Troskongregationen i mars 2017 auktoriserade stiftsbiskoparna att ge brödraskapets präster fullmakt att förrätta kyrkorättsligt giltiga vigslar.⁵⁴

Lekmannaengagemang och tradition – en utblick

De inomkatolska traditionalisterna utgör i dag en betydande grupp med egna prästseminarier, ordensgemenskaper, församlingar, skolor och sociala inrättningar. Andelen prästkallelser är relativt sett stor, och på många håll har de traditionalistiska grupperna fler prästkallelser än den officiella kyrkan. I västvärlden är det de traditionellt orienterade klostren och komuniteterna som drar till sig unga aspiranter, medan de ordenssamfund som anpassat sig till mer sekulära levnadsformer är på väg att dö ut.⁵⁵

Den traditionalistiska rörelsen i dess olika förgreningar är i första hand en religiös rörelse, om än med starka kulturkonservativa förtecken. Man håller fast vid den traditionella förkoniciliära katolicismen och dess liturgiska, asketiska och andliga uttrycksformer. Men på ett mer konkret plan har de katoliker som engagerar sig i någon av dessa traditionalistiska grupper, inom eller utom den katolska kyrkans juridiska ramverk, faktiskt i betydligt högre grad än vad som är fallet i den katolska kyrkan i stort realiserat en av de centrala punkterna i Andra Vatikankonciliets reformarbete, nämligen strävan att öka lekmanansvaret i kyrkan.⁵⁶ De traditionalistiska församlingar och mässcentra som upprättats runt om i den katolska världen är helt beroende av de engagerade lekmannens frivilliga finansiella och materiella insatser, vilket lett till att lekmannainflytandet är mycket stort. På den punkten skiljer sig den moderna katolska traditionalismen klart från sin förkoniciliära förlaga.

Samtidigt fortgår den inre upplösningen av det tidigare så fasta katolska kyrkosystemet, och den traditionalistiska rörelsen har, trots att intentionen

54. Massimo Faggioli, ”Francis & the Traditionalists: Pastoral Pragmatism, Firmness in Defense of Vatican II”, *Commonweal Magazine* 2019-02-04, <https://www.commonwealmagazine.org/francis-traditionalists>, besökt 2020-07-30.

55. En översikt ges i ”Priestly Societies and Religious Orders using Traditional Missals”, <http://www.fiuv.org/p/priestly-societies-and-religious-orders.html>, besökt 2020-07-30. Angående ordenslivet i västvärlden efter Andra Vatikankonciliet, se Eutimio Sastre Santos, *La vita religiosa nella storia della Chiesa e della società*, Milano 1997, 962–982. Under perioden 1961–1981 minskade nyrekryteringen till ordenslivet med runt 98 procent. Se Joseph Ratzinger, *Zur Lage des Glaubens: Ein Gespräch mit Vittorio Messori*, München 1985, 102–103.

56. Hermann J. Pottmeyer, ”Der mühsame Weg zum Miteinander von Einheit und Vielfalt im Verhältnis von Gesamtkirche und Ortskirchen”, i Albert Franz (red.), *Was ist heute noch Katholisch? Zum Streit um die innere Einheit und Vielfalt der Kirche*, Freiburg 2001, 291–310. Pottmeyer hävdar här att lekfolket i många fall inte levt upp till den mera krävande form av engagemang och ansvar konciliets reformer syftade till och i stället fasthåller vid de invanda mönstren, vilket lett till att kyrkan även fortsättningsvis framstår som en klerikal organisation.

var den motsatta, på sitt sätt bidragit till denna utveckling. Lefebvre och hans anhängare försökte bekämpa den kulturella moderniseringsprocess som de efterkonciliära reformerna var ett uttryck för, men samtidigt var de själva typiska representanter för det individualistiska tänkande som utgör själva motorn i denna modernisering. De åberopade sig på den kyrkliga traditionen och auktoriteten men förbehöll sig samtidigt rätten att själva avgöra vari denna tradition bestod, vad som utmärkte en rättmätig auktoritet och på vilka villkor man skulle vara skyldig att lyda. Om Andra Vatikanconciliet satt en teologisk spärr för ett återupplivande av det ultramontana kyrkosystemet, så kan de katolska traditionalisterna sägas ha dragit sitt strå till stacken genom att i ord och handling ifrågasätta själva det fundament som denna kyrkliga ordning byggde på – den kyrkliga auktoritetsprincipen.

Men detta gäller främst den del av rörelsen som följde Lefebvre i schismen och som efter hand utvecklade alltmer sekteristiska tendenser. De inomkatolska traditionalistiska grupperna följer en annan utveckling. Här finner man, intressant nog, vissa paralleller till den förkonciliära liturgiska rörelsen. I båda fallen står liturgi i fokus, och då som nu kritiseras anhängarna för att skapa splittring och konflikt i församlingarna. Också generationskonflikten är en gemensam nämnare. Det har framför allt varit yngre katoliker som engagerat sig liturgiskt, medan många i de äldre generationerna känt sig provocerade av dessa liturgientusiaster och deras, som man menat, bristande respekt för det ordinarie gudstjänstlivet. Slutligen är det liturghistoriska intresset en förenande länk, liksom också strävan att följa med i och förstå kyrkans liturgi. Sett i detta perspektiv framstår den liturgiska rörelsen som en vägberedare både för Andra Vatikanconciliets liturgireform och för de grupper i dagens katolska kyrka som engagerar sig för att reaktivera den liturgi som denna reform var tänkt att ersätta. ▲

SUMMARY

There is a growing traditionalist movement within the Catholic Church, which started as a reaction to the reforms implemented as a result of the Second Vatican Council (1962–1965). The council paved the way for a more open form of Catholicism that for many conservative-minded Catholics appeared as a departure from Catholic faith and tradition. To safeguard what was perceived as true Catholicism, these traditionalist groups, with the Fraternity of St. Pius X (SSPX) at the forefront, founded parishes and mission centres alongside the ordinary Catholic parish structures. In 1988, the leader of the movement, the retired French Archbishop Marcel Lefebvre (1905–1991), consecrated four of his priests as bishops without papal permission, thus triggering automatic

excommunication. Since then, the traditionalist movement has been divided into two branches, as some members disassociated from SSPX and, with the approval of the Holy See, formed new traditionalist societies, among them the Fraternity of Saint Peter (FSSP). Yet, a common characteristic is the adherence to a pre-conciliar ecclesiastical order, above all the so-called Tridentine liturgy, which is regarded a prerequisite for dogmatic orthodoxy. This article aims to shed light on the rise, development, and activities of these traditionalist movements and discuss their significance in today's Catholic Church.